

Петко Славейков и „Шутош“. Няколко неавторизирани творби и отношението им към опозицията Изток – Запад

Проф. дфн Николай Аретов

Институт за литература към БАН

Резюме

Дилемата Изток – Запад е традиционна за българската хуманитаристика, а и за мисленето на българите. И това има своите сериозни основания, които са били обект на множество сериозни трудове и на още повече повърхностни обобщения. От друга страна, границата между Изтока и Запада, между „Ориента“ и „Цивилизацията“ не е категорична и е въпрос по-скоро на гледна точка. Един от проблемите, свързани с границата, е свързан с Цариград. От една страна, столицата на Османската империя изглежда ориенталска и е определяна така. От друга, в нея са някои от централите на „западните“ мисии и институции, през които се осъществяват много от културните взаимоотношения. От трета страна, в големия многоезичен град за продължителни или по-кратки периоди живеят и се изявяват фигури и издания, които реално олицетворяват смесването на „източното“ и „западното“ в културата.

Такъв, струва ми се, е случаят с краткотрайния сатиричен вестник „Шутош“ (1873-1874) и неговия собственик Теодорос Касапис (1835-1897). Няколко думи за тази интересна личност. Касапис грък от Кападокия, френски възпитаник, личен секретар и приятел на Ал. Дюма-баща. Характерен представител на един тип книжнина от това време, той е преводач от френски на турски (неговия основен писмен език) на творби на Дюма-баща („Граф Монте Кристо“), адаптира две пиеси на Молиер и една на Дюма-син. От друга страна, той е близък с турския писател и политически активист Намък Кемал (1840-1888). Касапис е и автор на роман („Хасан Спасителят“), както и активен издател на няколко вестника, които излизат на различни езици в Цариград.

Редакторството на „Шутош“ е доста оплетен въпрос, по който са изказвани неточни и прибързани твърдения. Вестникът представлява българско издание на хумористичен вестник „Naual”/”Μόμος”, собственост на Касапис.

„Звънчатий Глумчо” е спрял на 7 юли 1873, а „Шутош“ се появява три-четири месеца по-късно, на 24 октомври 1873. Редакторът не е посочен, но има данни, че това е П. Р. Славейков, който също неведнъж заявява своята ангажираност с изданието. Много бързо обаче, по думите на Иван Найденов: „Г. Славейков са нещо спречкал с издателите на тойзи сатирически уж лист и сега го редят сътрудникът на Геновича Петко, Манчев и други, под главната редакция на едно подобно тям диване, Стама Даскалова.“

През януари 1874, след спирането на вестника му „Право“, Найденов заедно със Славейков се споразумяват с издателя Касапис да поемат редактирането на „Шутош“ и, след известен „пазарлък“, Найденов плаща на предишния редактор борчовете и двамата със Славейков поемат изданието. Славейков обаче заминава за Македония и около месец Найденов е принуден сам списва изданието.

Авторизирането на текстовете в „Шутош“ е труден проблем, решен само частично и не винаги точно. Част от материалите в „Шутош“ са оригинални, а друга –

са превод от гръцката версия. Тъй като и Найденов, и Славейков не подписват материалите си, днес е трудно техните публикации да бъдат точно разграничени. Хумористичните текстове и стиховете наистина, както предполагат изследователите, по-вероятно са дело на Славейков, който може и да е оставил на Найденов някакви текстове, преди да замине за Македония, но както посочват и съставителите на съчиненията му, (поне) бр. 15 и 16 трябва да са редактирани изцяло от Найденов.

И един любопитен момент в сътрудничеството между Славейков и Найденов. Във в. „Право“ Славейков започва една поредица от текстове, близки до жанра фейлетон, с общото заглавие „Шарени писма“, което има варианти. Те стават повод и за размяна на реплики между автора (Славейков) и редактора Найденов. Поредицата продължава и в „Шутош“. Показателно за отношението на изследователите към двамата е, че и осемтомното издание на Петко-Славейковите съчинения (1978-1982), и предишното „Пълно събрание“ (1963-1973) не включват Шарените писма, публикувани в „Право“, а само продължението на поредицата в „Изтурка на вестник Костурка“ и „Шутош“.

Огромната част от материалите в „Шутош“ не са подписани, или под тях стоят псевдоними (Шутош, Хитър Петър, Св. Тропанчо, Дядо ви Толчо, Аз, който не съм, Сурвакарът и пр.). Изданието все пак има външни сътрудници, някои допускат участието на Св. Миларов, с когото Найденов е близък. В един случай е поместено писмо на неназован автор, подписано „Познатия вам“, който пояснява, че неговото стихотворение не визира редактора и меко възразява срещу промени в текста на творбата, публикувана в бр. 24. В този брой са поместени няколко стихотворения, всички неподписани: „Грохотски химни III“, „Право си е“, „Кой е той“, по проблематика всичките могат да се свържат с писмото; за цикъла „Грохотски химни“ се предполага, че или Славейков, или В. Попович е негов автор.

Литературните текстове в „Шутош“ са практически неизследвани, авторството на огромната част е неясно, не е ясно и кои от тях са преводи, от какви източници и на какви произведения. Не е ясно и кои са преводачите. А тези текстове предлагат интересни казуси. Тук ще бъдат маркирани три от тях (ще бъде споменат и четвърти) – по-обемни прозаични текстове с неясни или смесени жанрови белези, два от тях драматургични.

Първият е подлистника „**Орисницата**“ - преработка една от философските новели на Волтер – „Задиг или съдбата“. Подлистникът на „Шутош“ е печатан редовно два месеца, но остава недовършен. Българският вариант се появява с променено заглавие и без посочване на автора и преводача. Източникът не е ясен, може да се допусне, че е гръцки, вероятно от гръцкия вариант на вестника. Неясно е и авторството на българския превод. Той започва от бр. 3, когато редактор на вестника е Славейков, и продължава при Сарафов и Даскалов, а когато вестникът преминава в ръцете на Найденов и Славейков, подлистникът е спрял.

Така или иначе, новите редактори не довършват публикуването „Орисницата“, на негово място започва друг подлистник, вероятно също преводен - „**Историята на един враб божий**“ По-замисъл, вероятно той трябва да представя някаква алтернативна. Това е интересна алегорична творба, чийто автора за момента остава неясен. При Волтер и „Орисницата“ също има алегоричност, но в новия подлистник, с пренасянето в света на птиците, тя е по-подчертана. „Историята на един враб божий“ остава недовършена, с надпис „ще се продължи“, като успоредно с него започва да излиза следващият „Зимата на 1874“, а и „Днешната ни търговия“ и др. Според

овладения книжовен език и липсата на злободневни реплики може да се допусне, че преводът не е на Славейков, но от това не следва директно, че е на Найденов.

Между частите на „Историята на един враб божий“ е вмъкнат друг кратък и не особено интересен драматургичен текст, който е най-пряко свързан с българската действителност, въпреки че съвсем не може да се изключи някакъв друг (гръцки) източник - „Днешната ни търговия. Комедия в едно действие и дванайсет трагикомични сцени“ И тук авторът и/или преводача побългарител е неизвестен. Не може да се изключи нито Славейков (който има подобни кратки драматургични опити), нито Найденов, за когото не се знае да се е изявявал в този жанр, но пък проблематиката му е близка.

Последният по обемен прозаичен текст, който привлича вниманието, е комедия „Зимата на 1874“. Сюжетът се развива в Цариград, а персонажите са гръцки, като би било пресилено тук да се търси някаква проява на характерните за времето антигръцки настроения. Най-вероятно творбата има гръцки източник, който е неизвестен и може би също представлява адаптация на друга творба, не е ясно и кой е авторът на българската версия.

Непретенциозният „лист за шега и сатира“, поне на места, дискретно проявява добрата литературна осведоменост на редакторите си. В цитираната хаплива и тенденциозна оценка на превода на „Орисницата“ се откриват жанрови определения – „тънко-сатирична приказка“, противопоставена на „любопитен и занимателен расказ“ - които намекват за това, че литературата не е непозната територия за „Шутош“. На друго място неочаквано се появява цитат на Алфред дьо Мюсе на френски, последван от български превод.

„Шутош“ няма претенциите да бъде литературно издание и може би заради това то смело навлиза в непознати територии. Границите между Изток и Запад, между превод и оригинален текст, между забавно и „високо“, между литература и публицистика са размити. За това спомага и фактът, че то е българска версия на многоезично хумористично/сатирично издание, ще рече – разполага с чужди текстове, възприемани като неканонични, в които може свободно да се намесва, да използва като модел, а и да им се противопоставя. За противопоставянето спомагат и личностните конфликти, противоречията между сменящите се редактори, различните им представи за литература и за периодично издания.